

David Gordon contra het fatalisme

In de economische wetenschap en onder economische beleidsbepalers heerst steeds meer de overtuiging dat de samenleving niet maakbaar is. Het afnemende geloof in de maakbaarheid van de samenleving komt onder meer tot uiting in de stelling dat nationale overheden niet langer in staat zijn om een onafhankelijk economisch beleid te voeren. De intensivering van de internationale concurrentie, de kapitaalmobiliteit en integratie van de wereldeconomie worden hiervoor vaak als oorzaken opgevoerd. Dat niet iedereen deze ideeën deelt, bleek onlangs in Tilburg, waar professor David Gordon (New School for Social Research, New York) optrad voor de Vereniging Voor Politieke Economie (VVPE). Volgens Gordon is de empirische onderbouwing van deze opvattingen wankel, waardoor er ten onrechte fatalistische beleidsconclusies worden getrokken.

Structurele veranderingen

Ergernis over de fatalistische opvattingen over de mogelijkheden voor een sociaal-democratisch overheidsbeleid heeft Gordon er rond 1985 toe gebracht zich met dit thema bezig te houden. Het fatalisme berust volgens Gordon in feite op twee elkaar aanvullende opvattingen over een nieuwe structuur van de wereld-economie, als opvolger van de 'Pax Americana'.

De eerste opvatting is dat er een nieuwe internationale arbeidsverdeling is ontstaan waarin laagbetaalde arbeid in Zuid en hooggeschoolde en dure arbeid in Noord wordt geconcentreerd. De hoge groei van de NIC's (newly industrialized countries) wordt als een indicator van deze tendens gezien. Volgens Gordon moet het groeiende aandeel van de NIC's in de totale wereldhandel vanaf eind jaren zestig echter vooral worden gezien als het heroveren van de verliezen die in de jaren veertig en vijftig zijn opgelopen. Over een lange periode genomen is het aandeel van de betreffende landen in de wereldhandel constant gebleven en vanaf het midden van de jaren zeventig neemt de groei van de NIC's eerder af¹.

De tweede opvatting is die van een mondialisering van de produktie. De produktie wordt gedecentraliseerd, waarbij de locatie bepaald wordt door de hoogte van de produktiekosten. Tegelijkertijd echter is er sprake van een centralisatie van de coördinatie van transnationale ondernemingen. Deze hypothesen zijn moeilijk te toetsen. De trend naar kleinere vestigingen, zoals beklemtoond door de theoretici van de 'flexibele specialisatie', begon bij voorbeeld al in de jaren twintig. Kijken we naar het tempo en het patroon van buitenlandse investeringen door Amerikaanse bedrijven, dan is er geen sprake van een versnelde toename maar eerder van een vermindering daarvan.

Volgens Gordon wijzen de moeilijkheden om bovengenoemde hypothesen te onderbouwen erop dat er sprake is van het verval van de oude structuur, de 'Pax Americana', terwijl een transformatie nog niet heeft plaatsgevonden. Het uiteenvallen van het Bretton Woods-systeem en de overgang naar flexibele wisselkoersen hebben geleid tot bijzonder hevige fluctuaties en instabiliteit van de wereldhandel. Deze fluctuaties bemoeilijken lange-termijninvesteringen, waardoor kapitalisten zijn over-

gegaan op financiële in plaats van produktieve investeringen. Tegelijkertijd worden produktieve investeringen in toenemende mate geconcentreerd in een beperkt aantal 'veilige havens' in de turbulente zee van de wereldeconomie. Zo zijn de buitenlandse investeringen van Amerikaanse ondernemingen geconcentreerd in zeven van de 108 derde-wereldlanden.

Het bestaan van deze veilige havens bewijst volgens Gordon dat het belang van de nationale staat eerder is toegenomen dan verminderd omdat zij nu een relatief stabiele institutionele omgeving voor multinationale ondernemingen moet creëren. Uit studies naar de determinanten van overzeese multinationale investeringen blijkt namelijk dat het plaatselijke ondernemingsklimaat (waarvoor ondernemingen allerlei stabiliteitsindices hanteren) en de lange-termijn institutionele arrangementen (in het bijzonder stabiliteit van de wisselkoersen) veel belangrijker zijn dan verschillen in loonhoogtes en andere produktiekosten. Daarnaast zou de toegenomen internationale concurrentie volgens het aloude marxistische idee geleid moeten hebben tot kleinere verschillen in winstvoet tussen landen. Uit empirisch onderzoek van Gerald Epstein blijkt dat dit niet het geval is geweest².

Op basis van deze bevindingen concludeerde Gordon vijf jaar geleden dat de wereldeconomie in bepaalde opzichten meer 'gesloten' is geworden en dat de staat een belangrijke bemiddelende rol speelt in de relaties tussen de wereld en de nationale economie. De politieke implicatie hiervan is dat kapitaal weliswaar zeer machtig is maar dat er in het herstructureringsproces vooral op lokaal en regionaal niveau veel manoeuvreerruimte aanwezig is voor politieke mobilisatie en interventie.

Recente ontwikkelingen

Sinds Gordons onderzoek in 1985/'86 en de feitelijke publikatie van de resultaten in 1988 is er gigantisch veel gebeurd. Daarom vroeg Gordon zich in het tweede gedeelte van zijn lezing af of recente ontwik-

1. Voor een precieze cijfermatige onderbouwing verwees Gordon naar zijn artikel "The global economy: new edifice or crumbling foundations?" in *New Left Review*, nr. 168.

2. G. Epstein, International profit rates equalisations and investments, Department of Economics, University of Massachusetts, Amherst, unpublished.

kelingen een herziening van zijn standpunt noodzakelijk maken. Allereerst is de greep van de vrije-marktideologie enorm versterkt. Dit blijkt niet alleen uit de interpretatie van de ineenstorting van het Sovjet-economische model, maar ook uit de beperkte beleidsalternatieven die derde-wereldlanden en westerse landen worden gelaten wanneer zij een aanpassingsbeleid moeten voeren. De noodzaak om tegen het vrije-markt-denken in te gaan is de afgelopen periode alleen maar sterker geworden. De verwachte tendensen naar protectionisme zijn beperkt gebleven, terwijl de grilligheid van de wereldhandel minstens op hetzelfde niveau is gebleven. Zolang dat zo blijft, is het niet mogelijk om van een nieuwe structuur te spreken. Ook wat betreft het gewicht van financiële investeringen, nationale verschillen in winstgevendheid en de rol van politieke interventies stelt Gordon dat deze ontwikkelingen zijn interpretatie eerder bevestigen dan tegenspreken.

Op het institutionele vlak ziet Gordon vijf belangrijke ontwikkelingen. Ten eerste is duidelijk geworden dat het echt rechtse beleid van Reagan gefaald heeft, zelfs naar zijn eigen maatstaven. Zo zijn bij voorbeeld de produktieve investeringen in de jaren tachtig met een kwart afgenomen. Het gevoerde beleid heeft daarentegen tot zeer hoge kosten geleid. Er is in feite geleend van de rest van de wereld, het milieu, toekomstige generaties en de infrastructuur. De Amerikaanse economie staat er kortom op dit moment zeer slecht voor. De Golfoorlog heeft hier niets aan veranderd en zeker niet de recessie verminderd. Dergelijke uitingen over een hernieuwde diplomatieke en militaire macht van de Verenigde Staten doen namelijk weinig aan de onderliggende oorzaken van de langdurige stagnatie.

Ten tweede is Gordon verbaasd over het rappe tempo van de Europese integratie. Hierdoor zal de Europese economie naar binnen toe opener maar naar buiten geslotener worden. Dit bevestigt zijn analyse maar maakt tegelijkertijd een revisie noodzakelijk: "the state still matters, but in this case it's the state redefined". Het wordt de staat plus Brussel, plus Straatsburg. Met alle complexiteiten van dien waarvan nog niet duidelijk is hoe dat zal uitpakken.

De ontwikkelingen in Oost-Europa, in het bijzonder de Sovjetunie versterken de opvatting dat het nog niet

mogelijk is om van een nieuwe structuur te spreken. Het is volstrekt onduidelijk welke plaats deze landen in een nieuwe arbeidsverdeling gaan innemen. Gordon verwacht een lange transitiefase en onderschrijft dan ook niet de euforie van zijn Amerikaanse collega's die nu eindelijk kans zien hun tekstboekmodellen werkelijkheid te zien worden.

De derde wereld staat er slecht voor; de economische groei neemt zelfs in landen als Zuid-Korea af. De hoge schuldenlast en de fragiliteit blijven belangrijke bronnen van instabiliteit in de wereldeconomie. Tegelijkertijd raakt de derde wereld meer geïntegreerd in de wereldeconomie. Deze integratie wordt meer en meer gedecteerd door het IMF en de Wereldbank. De groeiende invloed van deze organen is waarschijnlijk de belangrijkste institutionele verandering van dit moment en bewijst dat de politiek steeds belangrijker wordt. Over de ophef over nieuwe produktiesystemen zoals het 'flexibele specialisatie'-model of 'Toyotisme' als opvolgers van het Fordisme is Gordon sceptisch. Deze opvattingen zijn gebaseerd op een beperkt aantal voorbeelden en zijn daarnaast te rooskleurig: je kunt de arbeiders haast horen fluiten. In plaats van tendensen naar teamwork en decentralisatie zijn er in de Verenigde Staten vooral ontwikkelingen in de richting van lage-lonenarbeid en minder betrokkenheid. In navolging van de Franse regulatiebenadering moet er ook op worden gewezen dat een produktiesysteem nog geen economisch model maakt. Economische groei is pas mogelijk als er ook een volledig accumulatieregime is. Niets wijst erop dat het produktiesysteem van de flexibele specialisatie ook een dergelijke structuur met zich meebrengt.

Te verwachten ontwikkelingen

Wat betreft te verwachten ontwikkelingen wilde Gordon drie punten benadrukken. Het ontstaan van vier regionale handelsblokken is zeer waarschijnlijk: Japan en de Pacific Rim (Oceaanbekken), de EG met aangesloten landen in Europa en Noord-Afrika, een Amerikaans handelsblok inclusief Mexico en Canada en mogelijk ook Centraal-Amerika, en ten slotte de groep landen die tot geen enkel blok behoren. Deze ontwikkeling gaat samen met politieke fragmentering, waardoor de invloed van de politiek op de structuur van de wereldeconomie wordt versterkt.

Vervolgens is Gordon getroffen door de parallellen tussen de Gemeenschappelijke markt en het IMF. Deze supra-nationale instanties krijgen steeds meer gewicht. Het is moeilijk de implicaties hiervan te bepalen omdat er op dit vlak nauwelijks ervaring is. Organisaties als de Wereldbank en het IMF zijn belangrijke instrumenten van de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten geworden, want net zoals de Federal Reserve Board, ontsnappen deze organisaties aan het afleggen van publieke verantwoordelijkheid. Ten slotte ging Gordon in op de ruimte voor progressief en sociaal-democratisch economisch beleid. Kunnen we een economie runnen door lonen te verhogen? Ook op dit punt kan de gangbare opvatting, dat een politiek van hoge lonen en uitkeringen, volledige werkgelegenheid niet meer mogelijk is, ter discussie worden gesteld. Gordon verwees hierbij naar recent theoretisch werk van Amerikaanse politiek-economen waarin wordt aangetoond dat naast het dominante 'profit-led' model ook een 'wage led' model kan worden onderscheiden, dat zowel macro-economisch als politiek levensvatbaar is. Er is met andere woorden ruimte voor een alternatief programma.

Marinus Verhagen

De auteur is werkzaam bij de vakgroep Sociale Economie van de Economische Faculteit, Katholieke Universiteit Brabant.